

СЕКЦІЯ 4 ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

РОЛЬ ВИХОВАТЕЛЯ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

THE ROLE OF THE EDUCATOR IN THE FORMATION OF A PSYCHOLOGICALLY SAFE ENVIRONMENT

У статті проаналізовано основні аспекти ролі вихователя у формуванні психологічної безпеки освітнього простору дошкільного закладу освіти.

У статті розглянуто структуру психологічної безпеки як складника процесу взаємодії вихователя з дітьми та їхніми батьками. Визначено, що психологічна безпека освітнього простору – це середовище, де гарантуються умови для неперервного навчання, виховання та гармонійного розвитку особистості, де панують гармонійні міжособистісні стосунки між усіма учасниками освітнього процесу, які сприяють емоційній рівновазі вихователів, дітей та їхніх батьків. Це також простір, де відсутнє насильство в усіх його формах, де існують необхідні засоби для запобігання можливим проблемам, простір, куди дитина прагне йти. Крім того, в цьому середовищі забезпечується фізична, психологічна, інформаційна та соціальна стабільність кожного учасника освітнього процесу.

Сформовані висновки, які полягають у тому, що формування психологічної безпеки освітнього простору дошкільного закладу освіти є одним з найважливіших аспектів діяльності вихователя. Аналіз численних досліджень та практичних спостережень вказує на те, що психологічна безпека сприяє успішному всебічному гармонійному розвитку дитини, формуванню позитивних міжособистісних стосунків, сприяє позитивній мотивації до навчання та опанування навичок, а також є запорукою гарного психологічного та фізичного здоров'я.

Основними напрямками в роботі вихователя є забезпечення дитині відчуття безпеки, створення атмосфери, де діти будуть вільно ділитися своїми думками та почуттями, де вони можуть попросити про допомогу та отримати зворотний зв'язок. Основними завданнями вихователя є приділення пильної уваги психологічному клімату в групі, активна співпраця з родиною з метою забезпечення психологічного благополуччя дітей, проведення в ігровій формі корекційно-розвиткових занять дітей, створення дружньої атмосфери та інше.

Лідерська поведінка та інтегровані підходи вихователя дошкільного закладу можуть безпосередньо вплинути на відчуття вихованцями психологічної безпеки. Вони сприяють створенню атмосфери взаємоповаги, довіри та взаємодопомоги, що є ключовими чинниками психологічної безпеки. Подальше завдання – дослідити, чи психологічно безпечне середовище призводить до суттєвих відмінностей у розвитку особистості, чи впливає на формування навичок самообслуговування та успішного навчання, чи є передумовою для формування цілісної гармонійної успішної особистості.

Ключові слова: психологічна безпека, освітній простір, психологічний супровід, виховна робота, дошкільний вік.

The article analyzes the main aspects of the educator's role in the formation of psychological safety in the educational space of a preschool educational institution.

The article examines the structure of psychological safety as a component of the process of the educator's interaction with children and their parents. It was determined that the psychological safety of the educational space is an environment that guarantees conditions for continuous learning, upbringing and harmonious development of the personality, where harmonious interpersonal relationships prevail between all participants of the educational process, which contribute to the emotional balance of educators, children and their parents. It is also a space where there is no violence in all its forms, where there are necessary means to prevent possible problems, a space where the child wants to go. In addition, the physical, psychological, informational and social stability of each participant in the educational process is ensured in this environment.

Conclusions were formed, which are that the formation of psychological safety of the educational space of the preschool educational institution is one of the most important aspects of the educator's activity. Analysis of numerous studies and practical observations indicates that psychological safety contributes to the successful all-round harmonious development of a child, the formation of positive interpersonal relationships, promotes positive motivation for learning and mastering skills, and is also a guarantee of good psychological and physical health.

The main directions in the educator's work are to provide the child with a sense of security, to create an atmosphere where children will freely share their thoughts and feelings, where they can ask for help and receive feedback. The main tasks of the educator are to pay close attention to the psychological climate in the group, active cooperation with the family in order to ensure the psychological well-being of children, conducting corrective and developmental classes for children in a playful way, creating a friendly atmosphere, etc.

The leadership behavior and integrated approaches of the preschool teacher can directly affect the pupils' sense of psychological safety. They contribute to the creation of an atmosphere of mutual respect, trust and mutual assistance, which are key factors of psychological safety. Further tasks are to investigate whether a psychologically safe environment leads to significant differences in personality development, whether it affects the formation of self-care skills and successful learning, or is a prerequisite for the formation of a holistic, harmonious and successful personality.

Key words: psychological safety, educational space, psychological support, educational work, preschool age.

УДК 159.922.76: 37.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.56.9>

2023.56.9

Гопкало Ю.П.

науковий співробітник лабораторії прикладної психології освіти Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи

Вступ. В умовах сучасності проблема психологічної безпеки учасників освітнього процесу постає гостро як в Україні, так і у світі. Війна в Україні, перехід на віддалену освіту, вільний доступ до Інтернету, урбанізація, акселерація, реформування змісту освіти та інші чинники можуть негативно вплинути на відчуття психологічної безпеки та комфорту в освітньому просторі. Психологічна безпека в дошкільних навчальних закладах, таких як дитячі садки, дошкільні заклади інтернатного чи сімейного типу, є фундаментально важливою для гармонійного розвитку дітей. Вона впливає на емоційне, соціальне, фізичне, когнітивне та психічне здоров'я дитини та формує підґрунтя для подальшого розвитку та соціалізації. Діти, які відчувають психологічну безпеку, краще адаптуються до виховного та навчального процесу, швидше опановують навички самообслуговування, навички мовлення, міжособистісної взаємодії та рольової гри. Забезпечення психологічної безпеки в дошкільних навчальних закладах вимагає уваги до потреб кожної дитини, розробки адекватних стратегій підтримки та співпраці у системі «родина-дитина-вихователь» і провідна роль у цій системі, на мою думку, належить саме вихователю. Роль вихователя є відповідальною та важливою, оскільки від його(її) професійної діяльності залежить адаптація дитини до садочка, відчуття безпеки, формування основних якостей та навичок, психоемоційне благополуччя та подальша готовність до навчання у школі. Вихователь відповідає за створення безпечного, комфортного та підтримуючого середовища для розвитку дітей – психологічно безпечного освітнього середовища. Важливо зазначити, що в умовах війни, постійних повітряних тривог та загроз обстрілів забезпечення безпеки в навчально-виховних закладах стає особливо важливим та складним завданням. Це стосується як фізичної безпеки дітей та працівників закладу, так і їхньої психологічної безпеки. Тому формування психологічної безпеки та комфортного освітнього середовища перетворюється на пріоритетне завдання дитячого садка загалом та групи і конкретної дитини зокрема, і провідну роль у цьому процесі виконує вихователь поряд з практичним психологом.

Отже, **завданням** цього теоретичного дослідження є пошук відповідей на такі запитання: які психологічні особливості безпечного освітнього середовища включає дошкільний навчальний заклад, які психологічні умови освітнього середовища забезпечують для психологічного благополуччя вихованців дитячого садка; яким інструментарієм та навичками повинен володіти вихователь для забезпечення психологічної безпеки дитини в освітньому середовищі, зокрема і в умовах війни; чи справді роль вихователя є провідною

у врегулюванні безпечного простору, важлива у співпраці у системі «батьки-дитина-вихователь-практичний психолог».

Мета статті. Основною метою цієї роботи є розкриття психологічних факторів освітнього середовища, що впливають на психологічне благополуччя вихованців садочка та визначення сутності ролі вихователя у формуванні психологічно безпечного та підтримуючого освітнього середовища, яке сприяє гармонійному розвитку особистості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання безпечного освітнього простору в Україні та за кордоном досліджуються багатьма науковцями: педагогами, психологами, соціологами та іншими спеціалістами з різних аспектів безпеки в освітньому середовищі. Так, зокрема, проблему безпеки освітнього середовища досліджували як зарубіжні вчені, такі як: Л. Виготський, А. Маслоу, К. Роджерс, Дж. Гібсон, О. Кронік, У. Мейс та інші, так і вітчизняні: Г. Балл, І. Бех, В. Бондаревська, В. Горленко, Н. Лунченко, С. Максименко, В. Семиченко, С. Сисоєва, Н. Сосновенко, В. Панок та інші. Питання забезпечення безпечного освітнього середовища досліджували Н. Бойчук, Л. Костриця, І. Марухіна, Л. Терещенко, Т. Цюман та ін. Технології проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти вивчали І. Гудим, Л. Зайцева, І. Луценко, В. Луценко, Г. Цвєткова, О. Рейпольська. Питаннями вивчення особливостей формування особистості дитини опікувались І. Бех, Ш. Амонашвілі, К. Вентцель, Я. Каменський, Я. Корчак, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, В. Сухомлинський та ін.; наукові концептуальні підходи до організації суспільної дошкільної освіти вивчали Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, С. Кузьменко, Т. Поніманська. Теоретичним підґрунтям вивчення проблеми проектування освітнього середовища в ЗДО як засобу особистісного розвитку дитини дошкільного віку є наукові доробки вчених, виконані в межах проблематики щодо: філософсько-соціологічної концепції сутності культури особистості (М. Каган, М. Колесов, В. Крисаченко, Б. Марков); психологічної теорії особистості (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); розвитку особистості в дошкільному віці (Л. Артемова, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивир, П. Якобсон); теорії особистісно орієнтованих підходів до розвитку особистості (І. Бех, І. Якименська); модернізації дошкільної системи освіти (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко та ін.) [5, с. 7].

Основні положення державної політики щодо дошкільного дитинства зазначено у відповідних документах останніх років, а саме у законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства».

Виклад основного матеріалу. Освіта дітей раннього та дошкільного віку є самоцінним первинним етапом безперервної освіти, що закладає підґрунтя розвитку особистості дитини для її подальшого навчання впродовж життя. Якісна дошкільна освіта сприяє гармонійному становленню дитини, її творчому самовизначенню та розвитку [4, с. 34]. Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту», завданнями дошкільної освіти є: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду [9]. Забезпечити виконання цих завдань можна лише в умовах повної фізичної та психологічної безпеки в закладі дошкільної освіти. Безпека дитини включає у себе комплекс заходів, умов і зусиль, спрямованих на забезпечення фізичного, емоційного, психологічного та соціального благополуччя дитини. Безпека – це певне відчуття захищеності особистості та її оточення, а також здатність протистояти негативним зовнішнім та внутрішнім загрозам. Відомо, що потреба в безпеці є однією із ключових для будь-якої людини та має свої унікальні прояви. І у ситуаціях, коли задоволення цієї потреби викликає певні труднощі (воєнні дії, катастрофічні події, епідемії, соціальні чи економічні потрясіння, інші радикальні суспільні зміни, які руйнують звичні стереотипи поведінки і сталий стиль та ритм життя тощо), на перший план виходять питання виживання [2, с. 6]. На ранніх етапах життя ігнорування цієї потреби може призвести до порушення психічного та фізичного здоров'я, затримку гармонійного розвитку та соціалізації особистості. У наукових і політичних колах західноєвропейських держав поняття «безпека», завдяки філософським концепціям Т. Гоббса, Д. Локка, Ж. Ж. Руссо, Б. Спінози та інших мислителів XVII–XVIII ст., означає стан спокою, який з'являється в результаті відсутності реальної небезпеки (як фізичної, так і моральної) [8, с. 2]. Безпека дитини – це широке поняття, яке можна описати формулою: безпечне місце + безпечна доросла людина = дитина у безпеці [1, с. 12]. Проблема психологічної безпеки як дитини, так і дорослого в освітньому середовищі є важливим критерієм роботи закладу освіти і потребує особливої уваги у цей складний для країни період війни.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні науковці й практики ототожнюють психологічний ком-

форт і гармонічний розвиток дитини з безпечним освітнім середовищем. У посібнику «Кодекс безпечного освітнього середовища» авторки Тетяни Цюман досить детально проаналізовано теоретичні та практичні підходи до освітнього середовища, визначено складники безпечного освітнього середовища та його роль у навчально-виховному процесі, ризики та небезпеки, які виникають у процесі навчання. Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано права і норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу [7, с. 10].

Надто важливим є забезпечення психологічної безпеки у закладах дошкільної освіти. Адже місія освіти дітей раннього та дошкільного віку – забезпечення умов для всебічного та гармонійного розвитку дітей раннього та дошкільного віку, їх соціалізації на основі консолідації зусиль усіх соціальних інститутів. Візія освіти дітей раннього та дошкільного віку – дошкільна освіта є стартовою платформою для подальшої освіти впродовж життя, першою обов'язковою сходинкою у системі неперервної освіти, фундаментом формування людського капіталу суспільства [3, с. 18]. Заклад дошкільної освіти – це своєрідний місток між родиною та світом дорослих, завдання якого – поважати і цінувати кожную дитину, навчити орієнтуватися в навколишньому світі та визначати в ньому своє місце, забезпечити фізичну та психологічну безпеку. На мою думку, саме вихователь як особа, яка тісно контактує з дітьми та їх рідними і проводить левову частину доби з дітьми, відповідає за створення безпечного, комфортного та підтримуючого середовища для розвитку дітей. Педагоги закладів дошкільної освіти мають виступати в ролі агентів зміни, свого роду модераторів, що забезпечують успішну безпечну групову комунікацію розвитку дитячої особистості, створюють сприятливі умови для формування світогляду та світосприйняття, інтелектуальної та емоційної безпеки дитини. Проблему дошкільної педагогіки в контексті всебічного гармонійного розвитку дитини досліджували В. Сухомлинський, З. Богуславська, К. Карасьова, Н. Корольова, О. Усова, Т. Піроженко, Т. Поніманська та інші.

Пріоритетними завданнями дошкільного педагога у тісній співпраці з практичним психологом є: створення сприятливого, безпечного та підтримуючого освітнього середовища; індивідуальний підхід до кожної дитини з ура-

хуванням її особливостей, потреб та інтересів; формування ключових компетентностей; формування базових засад особистісного розвитку дитини, її соціалізації та підготовки до майбутнього навчання; безперервна самоосвіта та самовдосконалення; професійний розвиток та адаптація до сучасних вимог освітньої системи в реаліях війни. Більшість завдань реалізуються через ігрову діяльність, яка є провідним видом діяльності для дітей дошкільного віку. Саме через гру можна навчити дитину висловити свої потреби, страхи та емоції; розпізнати критичні ситуації, з котрими стикається дитина, та скоригувати їх у майбутньому, допомогти дитині вільно висловлювати свої думки і запити. Вихователь завжди є ментором ігрової діяльності, котрий забезпечує хід гри, рівні умови для всіх її учасників, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини. Через спільну ігрову діяльність вихователь може співпрацювати і у системі «батьки-дитина-вихователь», запропонувавши проведення спільних заходів, конкурсів тощо. Це допоможе дитині легше адаптуватися до умов середовища, довіритися дорослому, якому довірилися рідні, відчутти психологічну безпеку у садочку.

Результати дослідження. У результаті проведеного теоретичного аналізу сучасних вітчизняних та закордонних джерел можна зробити припущення, що психологічна безпека в закладах дошкільної освіти є предметом уваги дослідників, педагогів та практичних психологів. Суспільно-політичні, економічні та природні кризи, війна, зростання міжособистісних конфліктів у родині, зміни в житті (вимушене переміщення, новий колектив та місце проживання) можуть негативно впливати на психологічний стан дітей та їхню безпеку, спровокувати психологічні розлади та сповільнити гармонійний розвиток. Тому, незважаючи на наявний досвід та ресурси, необхідно продовжувати наукові дослідження, розробляти нові технології та методики, що допоможуть вихователю налагодити адаптацію дитини до постійно змінюваних умов, забезпечити її максимальну безпеку та психологічний комфорт. Проаналізувавши дослідження, хоча виділити ключові аспекти ролі дошкільного вихователя у контексті формування психологічної безпеки в закладі дошкільної освіти: **забезпечення комфортного середовища:** вихователь відповідає за створення безпечного та підтримуючого оточення для дітей, що включає у себе організацію комфортних груп, забезпечення безпечних умов ігор, а також створення позитивної атмосфери в групі. В умовах війни відповідальність за фізичну безпеку дітей несе і керівництво закладу, забезпечуючи дітям комфортні та безпечні укриття; **індивідуальний підхід:** врахування потреб кожної дитини,

особливостей її розвитку, інтересів та емоцій допомагає створити сприятливі умови для кожної дитини; **розвиток компетентностей:** дошкільний педагог відіграє важливу роль у формуванні навичок дітей. Він сприяє розвитку емпатії, взаєморозуміння, самообслуговування, вивченню норм поведінки та виробленню навичок спільної діяльності, міжособистісної комунікації тощо; **підтримка емоційного розвитку:** вихователь допомагає дітям розпізнавати та висловлювати свої емоції, почуття, базові потреби, допомагає емоційній регуляції дитини та плекає прийняття і позитивне ставлення до власних емоцій; **робота з конфліктами:** розвиток навичок вирішення конфліктів є важливою частиною психологічної безпеки. Вихователь повинен вмело втручатися в конфліктні ситуації, навчати дітей конструктивно вирішувати конфлікти та сприяти розвитку комунікативних навичок; **міжособистісна взаємодія у системі «рідні(батьки)-дитина-вихователь»:** важливо вести відкритий та емоційно зберігаючий діалог з батьками. Вихователь може надавати рекомендації щодо підтримки психологічного розвитку дитини вдома і у садочку, розповідати про емоційний стан дитини, її страхи та труднощі, проводити спільні заходи з вивчення та висловлення емоцій та потреб. **Підтримка дітей з внутрішньо переміщених родин, родин, що постраждали внаслідок війни:** дошкільний вихователь повинен бути обізнаний щодо особливостей та потреб кожної дитини, розуміти її соціальний та родинний статус. Він може взаємодіяти з іншими фахівцями, якщо це необхідно, для забезпечення належної підтримки кожній дитині. Дошкільний вихователь має не тільки передавати знання, але і створювати сприятливі умови для психологічного розвитку та безпеки кожної дитини в навчальному закладі. Нова генерація педагогів дошкільної освіти має бути готовою до побудови освітнього процесу в ЗДО, суголосного з принципами гуманістичної філософії, психології та педагогіки. Сучасна дошкільна освіта вимагає розвинених рефлексивних компетентностей вихователя, які мають бути сформовані вже на етапі навчання в закладах вищої освіти та проявлятися у врахуванні вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей, організаційних і змістових характеристиках освітнього процесу в різних групах ЗДО [4, с. 38]. Забезпечення всіх аспектів ролі вихователя у створенні безпечного освітнього простору стане підґрунтям для подальшого формування гармонійної успішної особистості.

Висновки. Отже, проаналізувавши дослідження, можна зробити висновок, що психологічно безпечно освітнє середовище закладів дошкільної освіти є системою впливів та умов

формування особистості, можливостей для її подальшого гармонійного розвитку, системою взаємозв'язків, що забезпечує створення унікальних умов як для групи загалом, так і для кожного вихованця окремо. Ця система впливає на самопочуття, мотивацію та загальний розвиток, комунікацію та міжособистісну взаємодію, готує дитину до подальшого навчання у школі. Тому важливо розуміти та аналізувати різноманітні фактори освітнього середовища, щоб створювати найбільш сприятливі умови для особистісного зростання та навчання кожної дитини. Безпека, особливо за умов війни, є ресурсом, який забезпечує якість освітнього середовища, і провідна роль у забезпеченні цієї потреби належить дошкільному педагогу. Вихователь відіграє центральну роль у формуванні психологічної безпеки, створюючи основу для психологічного благополуччя, соціальної адаптації та інтелектуального розвитку дитини. Довірча взаємодія вихователя з дітьми має довготривалий вплив на їхнє життя та навчання. Вихователь повинен використовувати різні психолого-педагогічні методики, спрямовані на підтримку психологічної безпеки, а саме: гру, техніки релаксації, медіацію конфліктів, спілкування з батьками тощо, він/вона повинен набути ідей, що ґрунтуються на дитиноцентризмі та гуманізмі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аносова А.В., Петушкова Л.А., Петушкова О.Д. Сьогодні заради майбутнього. Школа у воєнний і післявоєнний час : посібник для керівників та педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти. Київ : Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2022. 148 с.
2. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу : методичні рекомендації / уклад.: В.М. Духневич, З.Ф. Сіверс ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 58 с.
3. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ : ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія. / ред кол.: В.Г. Кремень, В.І. Луговий, О.М. Топузов та інші ; за заг. ред. В.Г. Кременя. Нац. акад. пед. наук України. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.
5. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування : навчально-методичний посібник / О.Д. Рейпольська, І.М. Гудим, Л.І. Зайцева, І.В. Луценко, В.О. Луценко, Г.Г. Цветкова ; за ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 222 с.
6. Панок В.Г. Концепція реформування психологічної служби у системі освіти України на період до 2030 року. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Вип. 5, № 2. С. 1–10.
7. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. Кодекс безпечного освітнього середовища : методичний посібник / за заг. ред. Цюман Т.П. Київ, 2018. 148 с.
8. Шелевер О.В., Фізер В.С. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого-педагогічний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. Вип. 67. Т. 1. С. 87–91.
9. Закон України про дошкільну освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.